

Tekst 1

Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren

- (1) Rotzooi op straat, scheldpartijen op het voetbalveld, spreekkoren in de stadions, agressie op de snelweg. Het maatschappelijke verkeer is verruwd, zelfs in de Tweede Kamer is de schoffering bon ton geworden. Ooit ging de mens door voor een met rede begenadigd dier. We wisten wel dat het dierlijke in ons zat, maar we hielden het in bedwang met behulp van ons verstand. Het lijkt erop alsof we dat niveau van beschaving steeds moeilijker bereiken.
- (2) In de westerse samenlevingen geldt de vrijheid van meningsuiting als een van de belangrijkste kenmerken van beschaving. Maar wat houdt die vrijheid in? Is vrijheid vooral mogen zeggen wat je maar wilt? Op het eerste gezicht lijkt deze visie op vrijheid acceptabel, maar in het huidige tijdsgewricht manifesteert vrijheid zich eerder in een lak-aan-de-anderhouding en is de vrijheid van meningsuiting verworpen tot eenrichtingsverkeer: zo hard mogelijk roepen en vooral niet luisteren. Als dit de enige manier is om vrij te zijn, moeten we niet vreemd opkijken als onze publieke ruimtes, de centrale communicatieplaatsen van een vrije samenleving, verworpen tot domeinen waar wordt geschreeuwd en gescholden, totdat er een punt is bereikt dat niemand elkaar meer verstaat en er van beschaving geen sprake meer is.
- (3) Want wat is beschaving? Beschaving is een evenwichtskunst, een verantwoordelijkheid van alle burgers om op redelijke wijze met elkaar te communiceren, ook al zijn personen en partijen het totaal met elkaar oneens. De huidige verruwing is het gevolg van het onvermogen of de onwil om deze balanceeract nog langer vol te houden. Beschaving houdt een gezamenlijke verantwoordelijkheid in, de noodzaak ons te houden aan bepaalde spelregels. Het probleem is echter dat velen geneigd zijn deze spelregels niet als een voorwaarde voor beschaving maar juist als een beperking van hun vrijheid te zien. Dan wordt het uiteraard heel moeilijk om gezamenlijk nog het beschaafde spel van de vrije samenleving te spelen.
- (4) Een ander probleem is dat we niet graag met andere inzichten worden geconfronteerd. We willen blijkbaar maar al te graag een samenleving die uniform is – met als gevolg een doorgeschoten verlangen naar een collectieve identiteit, waarbij alles wat afwijkt van de norm als bedreigend wordt gezien.
- (5) In de klassieke oudheid bestond er een plaats die speciaal was ingericht voor de balanceeract van de vrije meningsuiting: de agora. Daar waren mensen vrije en gelijke burgers en konden zij het hartgrondig met elkaar oneens zijn, zónder dat ze als privépersonen als vijanden tegenover elkaar stonden. Ze waren het weliswaar oneens als publieke personen, maar na de strijd konden ze zich terugtrekken in de onbekommerde privésfeer van het eigen leven. De Grieken waren er trots op dat zij deze publieke ruimte voor het openbare debat hadden ontwikkeld en ze beseften terdege de uniciteit en de kwetsbaarheid van deze vorm van burgerlijke beschaving. Daarmee onderscheidden ze zich van al wat zich buiten de muren van de polis¹⁾ bevond: de barbaren.
- (6) Een publieke ruimte vraagt om permanente zorg en toewijding van iedere burger. De Grieken realiseerden

90 zich maar al te goed dat ze er zuinig op
moesten zijn. Vandaar dat ze besloten
een leerschool op te richten. Want
burger werd je niet zomaar. De eerste
filosofen waren dan ook vooral opvoe-
ders. Ze waren het erover eens dat je
95 je diende te oefenen in de noodzake-
lijke deugden. Alleen door te oefenen,
een leven lang, kreeg je die in de
vingers. Natuurlijk zijn er tal van nood-
zakelijke eigenschappen voor goede
100 democratische burgers te bedenken,
maar in de oudheid waren de kardinale:
verstandigheid, matigheid, moed en
rechtvaardigheid. Deze deugden
moesten niet slechts latent aanwezig
105 zijn, maar aanwijsbaar en zichtbaar in
praktijk worden gebracht.

(7) Deze klassieke notie van bescha-
ving is eeuwenlang doorgegeven. In
het Duitsland van de negentiende
110 eeuw, bijvoorbeeld, werd ze samen-
gebald in het begrip 'Bildung'. Dit
woord wordt vaak vertaald met 'onder-
wijs'. Bildung betekent echter veel
meer dan het bijbrengen van cognitieve
115 vaardigheden zoals rekenen en taal,
en richt zich niet alleen op het intellect.
'Vorming' zou daarom een betere
vertaling zijn.

(8) Tegenwoordig leeft het bildungs-
120 ideaal niet meer zo en zijn, onder
invloed van de commerciële massa-
media, de kardinale deugden naar de
achtergrond verdrongen. Zij hebben
plaatsgemaakt voor een eigentijds
125 ideaal: consumeren en directe
behoeftebevrediging. De commerciële
televisie houdt ons daarbij voor 'te
doen waar we zin in hebben' en
'gewoon onszelf te zijn'.

130 **(9)** De hedendaagse mens die zijn
leven inricht rond onmiddellijke be-
vrediging van zijn behoeften, lijkt niets
meer te voelen voor een actief burger-
schap in de geest van het oude
135 beschavingsideaal. Wellicht uit angst
voor stemmenverlies lijkt de politiek
deze consumptieve leefstijl van de

140 burgers te stimuleren, doordat men de
commercialisering van het omroep-
bestel op alle mogelijke manieren
faciliteert.

(10) Een belangrijk gevolg van deze
ontwikkeling betreft de pervertering en
verloedering van de publieke ruimte,
145 waarin de burgers met elkaar in een
zekere saamhorigheid het openbare
debat zouden moeten voeren. Die
ruimte is braak komen te liggen en is
een speelbal geworden van de
150 commercie. Eeuwenlang gold dat de
publieke ruimte van niemand in het
bijzonder was en daardoor een klein
beetje van ons allemaal. Inmiddels is
deelname aan of bezit van de publieke
155 mediaruimte vooral een kwestie van
geld, een kwestie van wie de zendtijd
betaalt. De burgers kunnen niet meer
naar eigen believen gebruikmaken van
de omroep voor het voeren van het
160 openbare debat, ook al waren de
publieke omroepen daar oorspronkelijk
wel voor bedoeld.

(11) De individuele burger voelt amper
nog betrokkenheid bij de publieke
165 ruimte. Dat geldt min of meer ook voor
openbare ruimtes als straten en
parken. De zorg daarvoor is uitbesteed
aan de overheid of aan semi-overheids-
bedrijven; de eigen verantwoordelijk-
170 heid voor deze ruimtes ervaart de
burger nauwelijks meer of wijst hij zelfs
af. Hij realiseert zich onvoldoende, dat
elke individuele burger alleen al door
het feit dat hij belasting betaalt mede-
175 eigenaar van de openbare ruimtes is.
Deze fiscale transactie versterkt juist
de idee dat onze parken, pleinen en
straten weliswaar vóór iedereen, maar
ván niemand zijn. Deze houding blijkt
180 uit de rommel die na een hete zomer-
dag in het Amsterdamse Vondelpark
wordt achtergelaten. Waarom zelf
opruimen als daar schoonmaak-
diensten voor bestaan?

185 **(12)** Burgerschap doet een beroep op
het redelijke deel van de mens, op een

politiek ethos, op het besef dat een publiek domein essentieel is voor onze democratie. Juist door een aantal

190 actuele ontwikkelingen zoals de multiculturele uitdijing van de samenleving en de maatschappelijke emancipatie van allerlei zichzelf profilerende minderheden, blijkt meer dan ooit hoe

195 belangrijk een gezonde publieke ruimte eigenlijk is. De huidige maatschappij vraagt dan ook om een moderne herinterpretatie van de klassieke deugdenleer. Zo'n herinterpretatie is niet het-

200 zelfde als verlangen naar de collectieve identiteit van weleer, maar biedt juist de gelegenheid moedig en verstandig om te gaan met de pluriformiteit van vandaag. De eerste moedige daad

205 moet dan ook komen van politici die niet halfhartig hun oren laten hangen naar een simplistisch verlangen naar een gemakkelijk standpunt voor de korte termijn, maar die daadwerkelijk

210 opkomen voor het behoud van de publieke ruimte, waar verschil van opvattingen mogelijk is.

(13) Als er één openbare ruimte beschermd moet worden, in het belang

215 van de vrije samenleving, dan wel die van de publieke fora. Daarbij doel ik niet alleen op de traditionele media zoals krant en televisie maar juist ook op een betrekkelijk nieuw medium

220 zoals internet, dat mogelijkheden biedt voor het ontwikkelen van nieuw burgerschap. Op het eerste gezicht faciliteren de nieuwe media vooral de hufferigheid: een bezoek aan een van

225 de vele internetfora leert dat een dis-

cussie al snel uitmondt in woeste scheldpartijen. Van een debat met uitwisseling van argumenten is nauwelijks sprake. Maar deze ontremming is

230 slechts één zijde van de medaille, de andere zijde biedt aanleiding tot voorzichtig optimisme. De nieuwe media bieden namelijk ook ongeken-

235 dede mogelijkheden de agora van 2500 jaar geleden nieuw leven in te blazen, maar nu op megaschaal.

(14) Dat internet hiertoe in staat kan zijn, blijkt uit het zogeheten burgerinitiatief, dat sinds een aantal jaren

240 bestaat. Dankzij dit initiatief kunnen burgers zelf op de verschillende bestuurlijke niveaus een onderwerp op de politieke agenda plaatsen. Iets dergelijks kan ook de televisie bewerk-

245 stellen, en dan bedoel ik niet de commerciële, maar de publieke televisie. In het huidige bestel zal dit niet lukken: dat vertoont nog steeds trekken van het verzuilde Nederland

250 waarin de verschillende groepen zich niet openstelden voor andere meningen en opvattingen, maar zich juist opsloten in hun eigen ideologie. Het klassieke ideaal vraagt juist om een gemeen-

255 schappelijke ruimte voor alle burgers, ongeacht hun godsdienstige achtergrond. Want de verzuilde pluriformiteit van weleer – verschillende ruimtes waarbinnen elke levensbeschouwing

260 haar eigen visie kan uitdragen – staat diametraal tegenover het oude ideaal van de agora, dat één ruimte bood aan alle burgers.

naar: Sebastien Valkenberg

uit: NRC Handelsblad, Opinie & Debat, 24 maart 2007

Sebastien Valkenberg is filosoof en publicist.

noot 1 Polis: stad, stadstaat

Tekst 1 Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren

- 1p 1 Welke uitspraak over alinea 1 is juist?
- A Alinea 1 bevat een anekdote die dient ter introductie van het onderwerp van de tekst.
  - B Alinea 1 formuleert de probleemstelling die het uitgangspunt vormt van de tekst.
  - C Alinea 1 noemt de directe aanleiding die tot het schrijven van de tekst heeft geleid.
  - D Alinea 1 vormt een korte samenvatting van het vervolg van de tekst.

Het is mogelijk na de inleidende alinea de tekst in vier delen te verdelen, waarboven achtereenvolgens de volgende kopjes kunnen worden geplaatst:

- 1 Wat is vrijheid?
  - 2 De publieke ruimte als maatschappelijke verworvenheid
  - 3 Teloorgang van het oude beschavingsideaal
  - 4 Terug naar de beginselen van weleer
- 1p 2 Boven welke alinea past het beste kopje 2, 'De publieke ruimte als maatschappelijke verworvenheid'?
- 1p 3 Boven welke alinea past het beste kopje 3, 'Teloorgang van het oude beschavingsideaal'?
- 1p 4 Boven welke alinea past het beste kopje 4, 'Terug naar de beginselen van weleer'?

In het tekstgedeelte van alinea 2 tot en met 4 beargumenteert de auteur, dat de omgangsvormen zijn verruwd.

- 3p 5 Geef het argument en de twee subargumenten. Gebruik voor je antwoord onderstaand schema.

<i>Omgangsvormen zijn verruwd</i>	stelling
<i>doordat ...</i>	argument
<i>want ...</i>	subargument
<i>want ...</i>	subargument

In alinea 8, 9 en 10 wordt beargumenteerd, waarom het openbaar debat niet meer mogelijk is.

- 1p 6 Op welk soort argumentatie is deze redenering hoofdzakelijk gebaseerd?
Op argumentatie
- A op basis van kenmerken en eigenschappen.
  - B op basis van oorzaak-gevolgrelaties.
  - C op basis van overeenkomsten en vergelijkingen.
  - D op basis van voorbeelden.
- 1p 7 Met welke van de vier 'klassieke deugden' vormt het 'eigentijds ideaal' (regels 124-125) het meest een schril contrast?

- 1p **8** Aan welke van de vier klassieke deugden ontbreekt het 'de politiek' (regel 136) het meest?

In de tekst verwijst de auteur uitgebreid naar de klassieke oudheid ter ondersteuning van zijn standpunt.

- 1p **9** Wat is het belangrijkste argument dat de auteur aan deze historische verwijzing ontleent?

- A** Beschaving is een verantwoordelijkheid van alle burgers en noodzaakt tot het hanteren van spelregels.
- B** Beschaving is een zaak van academisch gevormde burgers die in staat zijn op een redelijke wijze met elkaar van mening te verschillen.
- C** Het barbarendom vormde niet alleen in de oudheid een gevaar, maar vormt ook nu een reële bedreiging.
- D** Sinds het bestaan van de klassieke Griekse cultuur is het met de westerse beschaving bergafwaarts gegaan.

In alinea 11 is sprake van een 'fiscale transactie'.

- 1p **10** Wat houdt deze transactie in?

In ruil voor het betalen van belasting

- A** draagt de burger de verantwoordelijkheid voor openbare ruimtes over aan de staat.
- B** kan de zorg voor de openbare ruimtes aan derden worden uitbesteed.
- C** vervalt voor de burger de zorg voor de openbare ruimtes.
- D** wordt de burger mede-eigenaar van de openbare ruimtes.

- 1p **11** Welke 'moedige daad' (regel 204) wordt van de politici verwacht?

- A** De politici moeten de publieke fora beschermen en actief bijdragen aan de ontwikkeling van moderne vormen van actief burgerschap.
- B** De politici moeten de publieke fora beschermen en de strijd aangaan tegen de hufferigheid, die schrikbarende vormen aanneemt.
- C** De politici moeten niet langer een afwachtende houding aannemen, maar de belangen van de publieke ruimte erkennen.
- D** De politici moeten zich veel meer open stellen voor andere opvattingen en meningen, en zich vooral niet opsluiten in een eigen ideologie.

Het verlangen naar 'een collectieve identiteit' (regels 61-62) heeft een problematische kant.

- 1p **12** Citeer uit alinea 12 een zinsgedeelte waarin de maatschappelijke verschijnselen worden aangeduid waarmee deze problematische kant direct verband houdt.

Alinea's hebben een bepaalde functie in relatie tot elkaar die aangegeven kan worden met onder meer de volgende functiewoorden: conclusie, constatering, inleiding, oorzaak, samenvatting, tegenstelling, uitwerking, verklaring, voorbeeld en voorbehoud.

- 2p **13** Welke twee functies heeft alinea 14 in relatie tot alinea 13? Kies als antwoord twee van de bovenstaande functiewoorden.

Lees de volgende twee passages:

- 1 “De burgers kunnen niet meer naar eigen believen gebruikmaken van de omroep voor het voeren van het openbare debat, ook al waren de publieke omroepen daar oorspronkelijk wel voor bedoeld.” (regels 157-162)
  - 2 “In het huidige bestel zal dit niet lukken: dat vertoont nog steeds trekken van het verzuilde Nederland waarin de verschillende groepen zich niet openstelden voor andere meningen en opvattingen, maar zich juist opsloten in hun eigen ideologie.” (regels 247-253)
- 3p **14** Leg uit in welk opzicht deze twee passages tegengesteld aan elkaar lijken. Gebruik voor je antwoord maximaal 40 woorden.
- “Burgerschap doet ... klassieke deugdenleer.” (regels 185-199)
Deze passage bevat een stelling en twee bijbehorende argumenten.
- 1p **15** In welke volgorde staan ze in de tekst?
- A argument – argument – stelling
  - B argument – stelling – argument
  - C stelling – argument – argument
- 1p **16** In de tekst formuleert de auteur een algemene opvatting over beschaving. Welke van onderstaande uitspraken geeft de opvatting van de auteur het beste weer?
- A Beschaving is een hoogstaand spel, dat luistert naar bepaalde regels en zich baseert op algemene deugden.
  - B Beschaving is slechts mogelijk in een samenleving waar vrijheid van meningsuiting heerst.
  - C Beschaving veronderstelt eigenschappen die door opvoeding en onderwijs moeten worden aangeleerd.
  - D Het bildungsideaal beoogt een vorm van beschaving die nog steeds tot voorbeeld strekt en die daarom gehandhaafd moet blijven.
- 1p **17** Tot welke tekstsoort dient de tekst ‘Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren’ gerekend te worden?
- A De tekst is hoofdzakelijk activerend van aard, omdat het er de auteur om te doen is de lezers op te roepen in actie te komen tegen de voortgaande verloedering van de publieke ruimte.
  - B De tekst is hoofdzakelijk beschouwend van aard, omdat de auteur overwegingen op de voorgrond stelt ten aanzien van de verbetering van het politieke klimaat.
  - C De tekst is hoofdzakelijk betogend van aard, omdat het de auteur er om te doen is zijn standpunt ten aanzien van de kwaliteit van het publieke debat te benadrukken.
  - D De tekst is hoofdzakelijk uiteenzettend van aard, omdat de auteur de feitelijke analyse van de bepalende factoren die de publieke ruimte perverteren, vooropstelt.

- 1p 18 Welke van onderstaande uitspraken geeft de hoofdgedachte van de tekst het beste weer?
- A De politiek moet de verruwing van de samenleving tegengaan, die een gevolg is van de verloedering van de publieke ruimte. Op deze wijze zal het klassieke bildungsideaal vanzelf weer een centrale plaats in de maatschappij krijgen.
  - B De verruwing van het openbare leven is het gevolg van de teloorgang van het klassieke beschavingsideaal van een vrije samenleving. De burgers moeten gezamenlijk weer zorg dragen voor een gezonde politiek.
  - C Het huidige openbare debat wordt bepaald door allerlei vormen van hufferigheid die veelal vanuit commercieel oogmerk gevoed worden door de nieuwe media. Aan die ontwikkeling moet de politiek een halt toeroepen.
  - D Voor het bestaan van een beschaafde samenleving is de aanwezigheid van een gezonde publieke ruimte van doorslaggevend belang. Daarom moet de openbare ruimte in ere worden hersteld.

Tekstfragment 1

(1) Het thema 'waarden en normen' staat volop in de maatschappelijke belangstelling. Dat is niet voor niets. In alle geledingen van de samenleving bestaat er een zeker onbehagen over een verruwing van omgangsvormen. Dit breed levende onbehagen heeft in de publieke discussie dikwijls betrekking op een veelheid aan gesignaleerde ontwikkelingen op tal van terreinen van de samenleving. Welbeschouwd gaat achter de actuele discussie over waarden en normen een grote variëteit aan maatschappelijke ongenoegens schuil. Deze lopen uiteen van concrete ergernissen ten aanzien van asociaal gedrag op straat, misbruik van collectieve voorzieningen, respectloosheid ten opzichte van ouderen, wangedrag van leerlingen in het onderwijs tot buitensporig geweld op de televisie. Sommigen spreken meer in het algemeen over een toename van 'hufferigheid' in de maatschappij, in het bijzonder in de publieke ruimte.

(2) Naast onvrede over bepaalde vormen van normoverschrijdend gedrag en een door velen gepercipieerde verharding van de samenleving wordt het gebrek aan waarden en normen verklaard door algemene maatschappelijke veranderingsprocessen die hun wortels hebben in de jaren '60 en '70 van de 20ste eeuw. Burgers maakten deel uit van processen van individualisering, secularisering, emancipatie en persoonlijke ontplooiing. De individuele vrijheid van burgers wordt in ons land terecht met hoofdletters geschreven. Opleiding en emancipatie hebben geleid tot een grotere mondigheid, die tevens een groter beroep op de eigen verantwoordelijkheid mogelijk maakt. Deze verworvenheden moeten worden gekoesterd in de Nederlandse samenleving. In sommige gevallen lijkt het accent op individuele vrijheid en zelfverwezenlijking echter te leiden tot egocentrisme, vormen van zelfverrijking en een gebrek aan oog voor de vrijheden van anderen. Het debat over waarden en normen krijgt voorts een extra dimensie door de toegenomen pluriformiteit in ons land mede als gevolg van een toestroom van grote groepen immigranten. Nederland heeft zich in enkele decennia van een mono-etnische naar een multi-etnische samenleving ontwikkeld. Vooral daar waar deze diversiteit soms sterk botsende waarden- en gedragspatronen met zich meebrengt, noodzaakt dit in alle redelijkheid tot een

discussie over de vraag welke waarden en normen gemeenschappelijk zouden moeten worden gedeeld.

Uit: reactie kabinet op het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), Waarden, normen en de last van het gedrag. Den Haag, maart 2004

In tekstfragment 1 wordt een historische ontwikkeling als verklaring voor de verruwing gegeven.

2p **19** Welke ontwikkeling is dat?

Zowel in tekst 1 als in tekstfragment 1 wordt gesteld dat het noodzakelijk is op redelijke wijze het publieke debat te voeren.

1p **20** Welke van de onderstaande uitspraken is juist als het gaat om het maatschappelijk doel van een dergelijk publiek debat?

- A** In tekst 1 wordt benadrukt, dat het publieke debat ertoe bijdraagt maatschappelijke verschillen tot uiting te brengen en in tekstfragment 1 wordt benadrukt, dat het publieke debat tot gemeenschappelijke waarden en normen moet leiden.
- B** In tekst 1 wordt benadrukt, dat het publieke debat tot gemeenschappelijke waarden en normen moet leiden en in tekstfragment 1 wordt benadrukt, dat het publieke debat dient om maatschappelijke verschillen tot uiting te brengen.
- C** Zowel in tekst 1 als in tekstfragment 1 wordt benadrukt, dat het publieke debat dient om maatschappelijke verschillen tot uiting te brengen.
- D** Zowel in tekst 1 als in tekstfragment 1 wordt benadrukt, dat het publieke debat tot gemeenschappelijke waarden en normen moet leiden.

Tekstfragment 2

Volgens bepaalde vrijzinnige opvattingen staat volledige vrijheid gelijk aan volledige grenzeloosheid. Een ernstige vergissing, meent rechtsfilosofe Dorien Pessers. “In het publieke domein zijn mensen die aanstoot nemen aan die grenzeloosheid niet vrij zich eraan te onttrekken. Hún vrijheid is juist beknot, niet verruimd.”

Pessers: “Zij lijden onder de tirannie van het persoonlijke. Dat is de houding van mensen die zich op straat of op tv precies hetzelfde gedragen als thuis. Ze hebben niet het geringste vermoeden dat zij in hun rol van burger andere verantwoordelijkheden hebben dan thuis, als privé-persoon.”

Het vervagen van het onderscheid tussen privé en publiek is volgens Pessers de oorzaak van veel ellende. Het probleem strekt verder dan alleen het exhibitionisme in tv-shows. Op het spel staat ook een essentiële voorwaarde voor de vreedzame omgang tussen mensen die niets gemeen hebben, of elkaar zelfs niet kunnen luchten of zien, maar in het publieke leven wel met elkaar te maken krijgen. Zij hebben behoefte aan een geheel van ongeschreven gedragscodes dat hen in staat stelt in het sociale leven met elkaar te verkeren.

In haar oratie aan de Vrije Universiteit brandde Pessers, hoogleraar rechtstheorie, een kaarsje voor het klassieke burgerschapsideaal, van het

individu dat zijn private universum overstijgt en zich verplaatst in de belangen en toekomst van de gemeenschap. “Van mij mogen we thuis onszelf zijn, desnoods ons liederlijke zelf, maar buiten liever niet. Het publieke domein is van ons allemaal, het is een res publica, waar we ons moeten kunnen associëren en vreedzaam omgaan met mensen die we thuis niet dulden. Daar gelden de spelregels van het theatrum mundi, het theater van de wereld. De grensovergang van het persoonlijke naar het publieke gaat dan ook gepaard met een verandering van kleding, gedrag en taal.”

Naar: Marcel ten Hoven, Tussen vrijheid en grenzeloosheid. Interview o.a. met Dorien Pessers, Vrij Nederland, 19 mei 2007

- 3p **21** Formuleer een verklaring op basis van de visie van Dorien Pessers in tekstfragment 2 voor de toegenomen ‘hufteerigheid’, die in tekst 1 wordt gesignaleerd (alinea 13) bij het gebruik van het internet. Gebruik voor je antwoord maximaal 20 woorden.